
The article deals with the investigation of the reader's psychology. It has been taken by Boris Grinchenko at the end of XIX – the beginning XX century. It's relevant and valuable for scientists nowadays.

Key words: Boris Grinchenko, the reader's psychology, the source of information, methods of gathering information, the communicative behaviour.

УДК 007 : 304 : 070

Л. Г. Пономаренко

*Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя*

МІСЦЕ Й РОЛЬ МОРАЛЬНИХ СИМУЛЯКРІВ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізуються моральні симулякри як результат трансформації моральних цінностей в умовах постмодерністського суспільства. Крім того, розглядаються приклади моральних симулякрів у сучасному мас-медійному дискурсі.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, мораль, постмодерністське суспільство, інформація, моральний симулякр.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження морального аспекту сучасного мас-медійного дискурсу з огляду хоча б на те, що, за словами Жана Бодрійяра, «інформації стає все більше, а смислу в ній все менше» [2, с. 95]. Ця тема набуває сьогодні значної ваги, оскільки людина в інформаційному суспільстві більшість інформації (а це потужні інформаційні потоки) отримує не з власного досвіду, а за допомогою ЗМІ, відповідно не встигає її не те що відрефлексувати, а навіть засвоїти. Так вона опиняється перед надзвичайно складним питанням відбору справді цінної інформації.

Серед дослідників морально-етичних рис мас-медійного дискурсу можна назвати Д. Авраамова, Ж. Бодрійяра, В. Іванова, О. Ільченко, С. Криворучко, О. Кузнецову, Г. Лазутіну, О. Печонкіну, Б. Потятиника, В. Різуна, В. Сердюка, Я. Ширченко.

Мета статті – проаналізувати особливості моральних симулякрів в мас-медійному дискурсі постмодерністського суспільства. З метою досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) виокремити особливості постмодерністського суспільства, що сприяють творенню моральних симулякрів; 2) з'ясувати поняття «моральний симулякр» на основі попередніх досліджень учених і проілюструвати їх на матеріалах сучасних мас-медіа.

У сучасному науковому дискурсі дослідниками простежуються синонімічні зв'язки між поняттями «інформаційне суспільство» й «постмодерністське суспільство». В епоху тотального поширення комунікаційних систем інформація набуває постмодерністських рис. Слово поступається місцем символу, який займає провідне місце у формуванні ціннісних та ідеологічних структур. Бурхливий розвиток технологій становить загрозу антропологічній парадигмі.

Відповідно сучасна епоха характеризується змінами, які наклали свій відбиток на звичне світосприймання людини, на систему моральних установок суспільства. Можливості найновіших технічних засобів масової комунікації, різні способи моделювання дійсності значно вплинули на процес спілкування. З погляду філософії, «характерною рисою виробництва постсучасного етапу є те, що воно розглядається віднині як виробництво знакових, чи символічних, а не матеріальних цінностей» [6].

Постає питання про моральні засади ЗМІ в інформаційному суспільстві. Дослідник Д. Лайон попереджує, що «некритичне використання концепції «інформаційного суспільства» веде до приховування або замовчування недоліків домінуючої реальності з боку могутніх сил» [7]. Як відзначав Г. Йонас, «етика, яка розробляється щодо глобальних і довгострокових аспектів сучасної технології, значною мірою є недостатньою» [Цит. за: 7]. Характерними ознаками інформаційного суспільства (за Д. Лайоном), що безпосередньо впливають на його моральність, є: 1) швидкоплинність даних, які постійно та безслідно знищуються; 2) можливість втручання комп'ютера в приватне життя; 3) проблема статусу самої інформації. Д. Лайон звертається до співвідношення усталених категорій, зокрема даних, інформації, знань та мудрості. Наголошує, що остання категорія сьогодні ще мало досліджена. Водночас підкреслює, що «інформаційна технологія надає цьому етичному баченню нової нагальності й до того ж поєднує його з іншою групою проблем, пов'язаних з власністю: інформація як товар» [7]. Риторичними залишаються питання з приводу того, що має бути захищене як «громадська інформація» і що може покласти край отоваренню інформації. Таким чином, дослідник ставить проблему етичного аналізу інформації в умовах інформаційного суспільства, зокрема з огляду на її отоварення.

Український релігієзнавець М. Мариневич підкреслює, що одна з рис постмодерного світу – невидимість моралі, етичних принципів, духовності: «Ідучи за модою нашого часу, ми уникаємо етичного тлумачення назрілих проблем, а відтак що у світі, що в Україні воістину «все тоне в фарисействі» (Б. Пастернак). Духовні пошесті

й моральна скверна – легітимізовані, войовничі, безкарні – уневажають будь-які наші спроби одужати...» [9]. Щодо здатностей «духовних пошестей» і «моральної скверни» слід відзначити, що вони дуже швидко поширюються й одягають «маску моральності», здобуваючи тим самим все більше прихильників. Звернемося до прикладу частини країн світу в питанні прийняття гомосексуалізму: «Там спочатку здавалося цивілізованим просто припинити кримінальне переслідування гомосексуалістів (і це справді гуманний захід), але згодом нормою стало визнання одностатевих шлюбів. А нині вже вважається природним дискутувати з приводу, чи можна віддавати на виховання дітей до такої сімей» [4]. Автор статті робить невтішний висновок про те, що «ліберало-порнуха ніколи не зупиниться на досягнутому» [4]. Підтвердження цьому – **легалізація одностатевих шлюбів** у таких країнах, як Швеція, Бельгія, Голландія, Іспанія [11].

У такій ситуації, в якій опинилася сьогодні Україна, на думку М. Мариновича, демократичного державного механізму недостатньо, необхідне ще й загальнонаціональне «духовне зусилля»: «Сила невмирущих кошеїв – у нашій згоді миритись із нашими власними «маленькими» грішками: взяти хабар, привласнити тобі не належне, промовчати, коли твій начальник чинить явну кривду чи злочин. Перелік цих грішків, від яких начебто «нічого не зміниться», невичерпний. І саме тому досі незмінною і невичерпною є сила зла» [9]. Тому М. Маринович бачить вихід в моральному одужанні як «категоричному імперативі», в духовному піднесенні, інакше країна приречена на поразку [8].

Отже, сучасне інформаційне суспільство в силу своїх визначальних ознак (зокрема виробництва знакових цінностей; швидкоплинності інформації, яка постійно та безслідно знищується; можливості втручання комп'ютера в приватне життя; проблеми статусу самої інформації, зокрема її отоваренню; процесу легітимізації аморальних принципів й норм тощо) створює умови для продукування неякісної інформації, поверхневості й кліповості її подання, морального «забруднення» інформаційного простору.

Перейдемо до розгляду поняття морального симулякра, пов'язаного з етичною реальністю й процесом симуляції. За словами російської дослідниці О. Печонкіної, учасники сучасного процесу комунікації опинилися в жорстких межах так званої «симулятивної сфери інформації» [14]. Основна причина появи такої симулятивної сфери полягає в тому, що за знаками етичного реального вже немає реальності, лише якісь залишки спогадів про втрачені цінності, про свободу морального вибору й відповідальність суб'єкта. Як підкреслює Ж. Бодріяр, медіум керує світом морального суб'єкта, світом симуляції, «який взяли на облік, проаналізували, потім штучно воскресили під виглядом реальності» [14]. Французький соціолог наголошує, що в цьому світі «галюцинації правди» інформація не виробляє ніякого смислу, а лише «розігрує» його, оскільки підміняє комунікацію симуляцією спілкування.

Етична реальність також стає гіперреальною, а редуплікати елементів етичної реальності переходять до ряду моральних симулякрів. Останнє поняття введено О. Печонкіною й означене як ірреферентний знак етичної реальності [14, с. 20]. Основою нового простору симуляції є прецесія симулякрів, суть якої полягає в передуванні симулякрів реальній дійсності. На думку Ж. Бодріяра, мас-медійна інформація не має нічого спільного з «реальністю» фактів. Причина полягає в тому, що інформація ЗМІ є результатом відбору, монтажу, зйомки, результатом «протестованої реальності» (ставилися лише ті запитання, які їм відповідали). Реальність спочатку розклали на прості елементи, які потім склали за сценаріями регулярних опозицій [2, с. 136]. З іншого боку, протестована нами реальність тестує нас у відповідь за допомогою тих самих запитань, і ми декодуємо її за тим самим кодом, який вписаний в кожне її повідомлення чи річ, немовби мініатюрний генетичний код. Вона не є функціональною в прямому значенні цього слова, оскільки не служить нам, а лише нас тестує [2, с. 135-136].

Моральний суб'єкт вже не може мати реальних почуттів, зокрема моральних: сорому, відповідальності, провини, обов'язку тощо. Відповідно останні замінюються їхніми знаками. Знаходячись в гіперпросторі симуляції, моральні цінності породжуються й регулюються етичним кодом, трансформуються в категорію моральних симулякрів, активним генератором яких стають ЗМІ завдяки тому, що режим подачі інформації спровокований ефектом бажаної відповіді. Як підкреслює Ж. Бодріяр, «вся система комунікації перейшла від складної синтаксичної структури мови до бінарно-сигналітичної системи питання/відповідь – системи безперервного тестування» [2, с. 134.].

Свіжим прикладом такої «тестованої комунікації» є, на нашу думку, телемарафон з президентом України Віктором Януковичем, який 25 лютого 2011 року у прямому ефірі шести загальнонаціональних каналів розмовляв із країною, відповідаючи на запитання громадян і журналістів. Аргументами на користь складеного й відрепетируваного задалегідь сценарію з наперед відомими питаннями й заготовленими відповідями є такі факти: 1) запитання від регіонів йшли в такому порядку, що дозволили президентові не перескакувати з однієї теми на іншу, а говорити від конкретного до загального, тобто від поодиноких випадків та проблем до державної політики в цілому; 2) питання з регіонів не повторювали одне одного, зокрема з Хмельницького запитали лише про роботу ринків, з Донеччини – про побудову нових шахт та про ціни на вугілля; з Кіровограда – про соціальні виплати; з Київщини – запитання стосувалося армії, оскільки подія відбувалася у військовій частині тощо. Складалося враження, що в українського народу немає спільних наболілих проблем; 3) неприродно звучали деякі питання, наприклад, обидва запитання з Кіровограда пролунали чистою українською мовою, хоча на вулицях цього міста державна мова, на жаль, звучить досить рідко; 4) діти з дитбудинку, що в буковинських Банчанах, привітали дуже пишно президента, що ніяк не могло бути наперед не підготовлено; 5) під час відпо-

віді на значну кількість запитань президент наводив цифри та інші факти, але навряд чи може людина стільки статистичних показників тримати в голові; б) «штучна актуальність» певних питань, як наприклад, про ювілей Лесі Українки з Новгород-Волинського чи прохання до президента дати матеріали про себе в музей космонавта Георгія Берегового з м. Єнакієвого [1].

На особливу увагу заслуговує оцінка *першого досвіду телевізійного спілкування президента Януковича*, зроблена на прохання «Телекритики» експертами медійної галузі та політологами. Чотири з дев'яти експертів підкреслили штучність цього спілкування, тобто відсутність діалогу й підміну живого спілкування наперед заготовленими запитаннями-відповідями. Кілька експертів вказали на те, «звідки ноги ростуть» в манери такої комунікації президента, – на калькування зі спілкування президента Росії. Крім того, були акцентовані такі моменти: 1) формальність заходу, ознаками якого названі загальні фрази, нездоровий пієтет, слейні фрази; 2) відсутність конкретних відповідей на запитання (напр.: на запитання про те, як прожити за 800 грн. в місяць, коли необхідно сплачувати комунальні послуги розміром у 780 грн., президент почав розповідати, що *«ціни на комунальні тарифи»* мають бути однаковими, незалежно від місця проживання громадян: *«У Києві тарифи одні, у Львові інші, в Одесі чи в Криму... Треба підійти справедливо»*). Тобто йдеться про вміння відповідати так, щоб відповісти те, що вважаєш за потрібне сказати, а не те, що хочуть почути; 3) значна увага до власної персони; 4) запевнення громадян в настанні «раю» в найближчому майбутньому української держави [13].

Проілюструємо прикладами із ЗМІ процес зміни моральних стандартів, характерний для сучасного суспільства, чи за словами М. Мариновича, процес поширення «духовних пошестей» і «моральної скверни». Так, у Великобританії жінку-психотерапевта звинуватили в порушенні професійної етики за те, що вона намагалася допомогти людині позбавитися гомосексуалізму, оскільки розцінили цей крок як посягання на права людини. Слід зазначити, що людина до лікаря прийшла добровільно [3]. Постає питання про «справжність» норм такої професійної етики. Інший приклад зі спортивних новин від 24 лютого 2011 року: об'єднання польських гомосексуалістів звернулося до організаторів **Євро-2012** з проханням виділити їм окремі місця. Причина – захиститися «від можливих нападок з боку людей з нормальною орієнтацією» [10]. Одразу постає два питання: 1) в такому випадку слід виділяти окремі місця для інших категорій населення (для одружених, для хлопців та окремо дівчат); 2) чи є моральною така поведінка громадян в громадських місцях, яка здатна «викликати вогонь на себе»? Визнавати одностатевий шлюб – це морально чи аморально? У відповіді спираємось на християнські принципи, оскільки Україна вважається християнською країною, а Біблія чітко говорить, що гомосексуалізм – це гріх, природа якого не є вродженою.

Всім відомі десять старозаповітніх заповідей, яких ніхто не скасовував, одна з яких гласить: «Не вбивай» (Вих. 20:13). І що ж ми спостерігаємо в сучасному світі? «Нині існує декілька міжнародних організацій, які об'єднують національні комітети людей, що відстоюють право на свободу відійти з життя. 1993 року активісти боротьби за право на евтаназію одержали несподівану підтримку в особі тодішнього президента США Білла Клінтона та його дружини Гіларі після того, як помер її важко хворий батько» [12]. То хіба це справжнє «право на свободу» чи те, що відверто можна назвати своєвіллям, тобто симулякром морально-етичного поняття «право на свободу» чи то моральним симулякром? Що в такому випадку є найвищою цінністю: життя людини чи відсутність страждань? Отже, з одного боку, світського, в такому разі постає суперечність з принципом гуманізму, який є визначальним в співіснуванні членів суспільства; з іншого боку, християнського, це гріх, адже людина не має права розпоряджатися ні своїм життям, ні тим паче чужим.

Моральні симулякри, на наш погляд, можуть бути копіями й таких визначальних для журналістики принципів, як об'єктивність і правдивість. Так, новина про те, що в Україні вперше усиновлено ВІЛ-інфіковану дитину в серпні 2007 року потрапила навіть у міжнародні новини. Приблизний зміст повідомлення: *«Вперше в Україні в Донецьку молода сім'я усиновила ВІЛ-інфіковану дитину. Як повідомили в добродійному фонді «Пілігрим», батьками ВІЛ-інфікованого хлопчика є співробітники фонду Світлана і Євгеній. У них 11 місяців тому народилася дочка, тепер буде і 4-річний син. У фонді акцентували, що раніше в Україні на дітей із статусом ВІЛ-позитивний оформлялося тільки опікунство. Цього разу прийомні батьки наполягли, що хочуть саме усиновити дитину. Урочисте усиновлення дитини пройде 30 серпня в дитячому будинку «Малютко» в Макіївці. Також у фонді уточнили, що біологічна мати хлопчика нещодавно народила ще одну дитину, статус якої поки не визначений. Світлана і Євгеній планують найближчим часом усиновити і цього малюка, передає MIGnews»* [5]. Ця новина облетіла практично більшість всеукраїнських і донецьких ЗМІ. І жоден журналіст не зауважив, що основною причиною такого кроку Світлани та Євгенія була віра в Бога, яка стала одним із визначальних критеріїв у прийнятті такого рішення. Більше того, 2009 року Світлані як матері вже 4-х усиновлених ВІЛ-позитивних дітей в Донецьку вручили орден княгині Ольги. Цього разу хвала Богу пролунала з вуст Світлани. Щоправда, цю інформацію знайшли лише на сайті християнської «Республіки «Пілігрим»».

Замовчування є ознакою необ'єктивності й неправдивості матеріалу. Проте чи є це вже моральним симулякром чи ще ні – предмет подальших досліджень. А на проаналізованих прикладах, взятих із сучасних засобів масової інформації, одержуємо практичне підтвердження теорії французького соціолога Ж. Бодірієра щодо тестованості сучасної комунікації, а відповідно й створення гіперреальності з усіма її компонентами – симуляцією та симулякрами, зокрема моральними.

Список використаних джерел

1. Бахтєєв Б. Інценована демократія / Борис Бахтєєв // <http://www.telekritika.ua/media-suspilstvo/media-i-vlada/2011-03-01/60706>.
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
3. В Великобритании женщину-психиатра, являющуюся убежденной христианкой, обвиняют в лечении гомосексуализма // Факти. 18.01.2011 // <http://fakty.ua/126534>.
4. Воздвиженський К. Мораль повинна бути з кулаками (про ліберало-порнуху) / Костянтин Воздвиженський // <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2009-07-01/46561>.
5. В Україні вперше усиновлено ВІЛ-інфіковану дитину // УНІАН. – 30.08.2007. // <http://health.unian.net/ukr/detail/186016>.
6. Иноземцев В.Л. Постмодерн // Новая философская энциклопедия. – М., 1998. // <http://iph.ras.ru>.
7. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 362-380.
8. Маринович М. Першочергові завдання мирянства УГКЦ // Патріярхат. – №1 (404). – Січень–лютий 2008. // <http://www.patriyarkhat.org.ua/ukr/authors/article>.
9. Маринович М. Щоб світло назвати світлом, а темряву – темрявою // <http://www.patriyarkhat.org.ua/ukr/authors/article>.
10. Новини спорту... // <http://www.newsmarket.com.ua/2011/02>.
11. Одностатевий шлюб у Португалії // <http://www.portugalua.com>.
12. Олендій Л. Евтаназія: гідна смерть чи вбивство? // Львівська газета. – 19.05.2005. – №87 (653) // <http://lvgazeta.info/articles200505195294.html>.
13. «Очевидно, що найбільший вплив на інформаційну політику здійснюють російські легіонери»... // <http://www.telekritika.ua/expert/2011-02-25/60603>.
14. Печенкина О.А. Этика симулякров Жана Бодрийяра (анализ постмодернистской рецепции этического): автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.05 / О.А. Печенкина / Тульский государственный педагогический университет им. Л.Н. Толстого. – К., 2006. – 23 с. // <http://library.uni-vologda.ac.ru>.

The article highlights on the antinomical peculiarities of the word «morality» and specificity of ethics as the science about morality studied in its relation to professional activity. Special attention is paid to the antinomy of professional morality and ethics of journalist.

Key words: professional morality and ethics, journalism as social activity, tenets of journalism, journalistic ethics.

УДК 378.016: 821.161.2

А. С. Попович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ НАВИЧОК ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ МОВИ

У статті розглядається питання формування в майбутніх журналістів навичок використання засобів мовленнєвої виразності упродовж викладання лінгвістичних дисциплін.

Ключові слова: культура мови, мова засобів масової інформації, засоби мовленнєвої виразності, професійна комунікативна компетентність.

Актуальною є проблема культури мовлення і мови засобів масової інформації. Свобода слова – необхідна, але недостатня умова для того, щоб слово покращувало життя людей. Тому в нових умовах спілкування роль культури мовлення повинна підвищуватися і, насамперед, через глибоке внутрішнє усвідомлення учасниками інформаційного обміну своєї ролі й відповідальності за те, як буде розвиватися мова.

У публіцистичному стилі широко використовується суспільно-політична лексика, політичні заклики, гасла, точні найменування, а також образна лексика, що привертає увагу читача і впливає на нього, художні засоби – тропи і фігури.

Осміслення проблеми використання засобів мовленнєвої виразності при створенні медіа-тексту і окремих питань, пов'язаних із вивченням виразових засобів мови, віддзеркалене в працях багатьох учених (Г. Винокур, В. Костомаров, Г. Солганик, М. Бахтін, М. Жовтобрюх, М. Пилинський, В. Русанівський, А. Коваль, К. Ленець, О. Пономарів, С. Єрмоленко, О. Сербенська, А. Капелюшний, А. Мамалига, Г. Сагач, Л. Шевченко, Т. Коць, М. Яцимирська та інші), але лінгводидактичний аспект недостатньо досліджений (науково-методичних публікації А. Капелюшного, О. Пономаріва, М. Яцимирської).